

ORISSAN ORIENTAL TEXT SERIES (SANSKRIT)-4

RUKMINĪ PARINAYA MAHĀKĀVYAM

BY
NARĀYĀN BHĀNJA DEVA

Orissan Oriental Text Series (Sanskrit)—4

RUKMINĪ PARINAYA MAHĀKĀVYAM

By

Nārāyaṇa Bhaṇja Deva

Edited by

Sri Bhagaban Panda, M. A.

Sahityacharya.

Editor,

DIRECTORATE OF CULTURAL AFFAIRS

ORISSA, BHUBANESWAR.

Published by—

**DIRECTORATE OF CULTURAL AFFAIRS,
ORISSA, BHUBANESWAR—751006**

First Edition—1000

1974

Printed at

BINAYAK PRINTERS

KHATBIN SAHI, CUTTACK-753008

Price—

उत्कलीय प्राच्य ग्रन्थमाला (संस्कृतम्)—४

नारायणभञ्जदेवप्रणीतं
रुक्मिणीपरिणयमहाकाव्यम्

ओड़िशाराज्य-सांस्कृतिकव्यापार-विभाग-निर्देशालयसम्पादकेन
संस्कृतोत्कलभाषयोः स्नातकोत्तरोपाधिकेन साहित्याचार्य्येण
श्रीमता भगवान् पण्डाशर्मणा
सम्पादितम् ।

ओड़िशाराज्य-सांस्कृतिकव्यापारविभागनिर्देशालयेन प्रकाशितम् ।

प्रथममुद्रणम्—१०००

१९७४

कटक विनायकप्रिण्टर्समुद्रणालये मुद्रितम् ।

मूल्यम्—

★ रुक्मिणीपरिणयमहाकाव्यम् ★

INTRODUCTION

The present State of Orissa known as Kalinga in ancient times contributed much to the history of Indian art, literature and culture through the ages. The works written by the Orissan scholars on different aspects of Sanskrit literature have not been given proper place in Indian history due to want of their publication. Now steps are being taken to edit and publish the important works of Orissan scholars by the Directorate of Tourism and Cultural Affairs, Orissa. The present volume 'Rukmiṇī Parīṇaya Mahākāvyaṃ' is placed before the scholars for its proper valuation in the light of its literary merit in the history of lyrics.

Description of Manuscript :—

The editing of Rukmiṇī Parīṇaya Mahākāvyaṃ, by Nārāyaṇa Bhaṇja Deva is based on a single manuscript-Cat. No. L. 183. in the collection of the manuscript library of the Orissa State Museum, Bhubaneswar.

The manuscript contains 98 folio in all out of which 9 cantos of 'Śiśupālavadhaṃ' with its commentary have been written in Oriya scripts on 1 to 89 folio and the rest 9 folio contains the 'Rukmiṇī Parīṇaya Mahākāvyaṃ' there being three lines of writing in Oriya characters on each side of the each folio. The size of the folio is 37.4 × 34.C.M. It was collected in 1960 from Sri Narasingha Misra of Gaḍamāṇatri, P. S. Begunia in the district of Puri.

The manuscript is worm eaten and broken from right side for which some portion of the text towards the end is lost. No second manuscript of this Mahākāvya has yet come to our notice during the last 14 years.

Royal poet Narayana Bhanja :—

It is clearly known from the introductory verses¹ as well as concluding lines of each canto² that the royal author Nārāyaṇa Bhañja Deva son of Govinda Bhañja, the king of Bauda, is the author of this 'Rukmiṇī Parinaya Mahākāvyaṃ' and except that no other information is available from the text about the genealogy of the author.

Origin of the Bauda State :—

The present Bauda was called Gāndhāravāḍimandala up to the 12th. century A. D. as stated in Bauda plate of Saloṇa Bhañja³ because the headquarters of the kingdom were located at Gāndhāravāḍi now called Gandharāḍi. After shifting of the capital from Gandharāḍi to a place on the bank of the Mahānadī containing a life size sitting image of Buddha, the capital began to be called Bauddha or Bauda.

The name of Bauda is mentioned first in the speech of Anangabhīma Deva III (1211-1238-A. D.), the powerful Ganga ruler of Utkal who claims the conquest of the Bauda and Sonapur areas⁴. The conquest of Bauda is also mentioned in the 'Kośaḷānanda Mahākāvyaṃ' by Gangadhara Misra written in Kalijuga year 4716 or 1615-A. D.⁵ So it can be definitely stated that a small kingdom to the south of Sonapur bounded by the Mahānadī in North began to be called Bauddha or Bauda from the 13th century A. D.

Date of poet :—

No reliable document uptill now has been available to fix the date of Nārāyaṇa Bhañja with certainty. So we are to depend on the reports compiled by the British

-
1. R. P. M. (Rukminiparinaya Mahakabya)—Canto-1-verse—23.
 2. R. P. M.—Text-Page.—3, 5, 18.
 3. E. I. (Epigraphia Indica)—Vol-XXVI-P-276.
 4. E. I.—Vol XXIX—P-221-133
 5. A Descriptive Cat. of Sanskrit Mss. Vol.-II-P-CXXXII.

administrators. It is clearly mentioned in a report compiled under the orders of the Government of India that "The State (Dasapalla) is said to have originally founded by a son of Bauda Rājā named Nārāyaṇa Bhañja. The Jormo territory was subsequently added by conquest and 14 Rājās are said to have successfully ruled.⁶ Fourteen kings having ruled from the time of Nārāyaṇa Bhañja till the time of compilation of the report in 1878-A. D., the date of Nārāyaṇa Bhañja can approximately be fixed in 1528-A. D. giving an average reign of 25 years for each generation as usually done.

In this connection the information furnished by Cobden Ramsay may be discussed here. According to his statement Sidhesvara Deva, the Rājā of Bauda sent his uterine brother Nārāyaṇa Rai to be the ruler of Dasapalla in Saka year 1420 of 1498-A. D.⁷ Thus there is a difference about 30 years between calculation of dates made by two British Officers. Untill the contrary is proved the time of Nārāyaṇa Bhañja Deva, the author of Rukmiṇī Parīṇaya Mahākāvyaṃ may be assigned to the First quarter of the Sixteenth century A. D.

Background of this Mahākāvya :—

A new style developed with Jaya Deva in the field of Sanskrit literature in Orissa. Jaya Deva exercises so much influence on the later poets that, their works more or less followed the pattern of 'Gītagovinda-Mahākāvyaṃ'.

Nārāyaṇa Bhañja must have been influenced by "Gītagovinda-Mahākāvyaṃ" and "Abhinavagītagovinda Mahākāvyaṃ" two earlier works of Orissa in the field of lyrical kāvyas. Out of the twenty Orissan imitations⁸ of

6. The list of Title-holders-Letter No. 1869 dated 6th May, 1878.

7. Orissa Feudatory States-page-134.

8. Imitations of Gītagovinda—OHRJ-vol —V. No 3 & 4 page-130.

the “Gītagovinda-Mahākāvyaṃ” written by the world famous poet Kavirāja Sri Jaya Deva seven complete lyrical Mahākāvyas noticed by the scholars are now available in the manuscripts library of the Orissa State Museum for publication.

Leaving apart the three above mentioned works, we come across the following similar Mahākāvyas in the collection of the State Museum, Orissa. These are ‘Mukunda Vilāsa Mahākāvyaṃ’ by Jatindra Raghuttama Tirtha (1620-A. D.), ‘Śrīkrṣṇa Līlāmṛta Mahākāvyaṃ & Śivalīlāmṛta Mahākāvyaṃ’ by Pandita Nityananda (1630-A. D.) and ‘Gīta-Sītāvallabha Mahākāvyaṃ’ by poet Sitikantha (1650-A. D.) on Rādhākṛṣṇa, Siva-pārvati, and Rāmasītā topics. It will not be out of place to mention here two works composed earlier—

1. Gītagovinda Mahākāvyaṃ by Kavirāja Jaya Deva (1150-A. D.) is the first lyrical kāvya of Orissa. In form and nature it is regarded as the first and famous lyrical work in the history of Sanskrit literature. Sādhupradhān Jaya Deva was born in Kenduvilva, a Brāhmaṇa Śāsana, situated on the bank of sacred river Prāchī in the dist. of Puri, as the worthy son of Bhoja Deva and Rādhā. He was contemporary of king Raghava Deva (1150-1170 A.D.) the son of Cholaganga Deva, the founder of the Ganga dynasty and composed his immortal work during this period.

Gītagovinda is familiar to one and all in every nook and corner of this country for its melodious songs based on the divine love of Rādhā and Kṛṣṇa. It is so much successful as a musical poetry, that it often commented as a unique phenomenon in the history of world literature. No other poet has achieved such abiding immortality and imperishable distinction as Jaya Deva did for his single and solitary piece of kāvya. The fame of Gītagovinda has never been confined

within the terminus of this land but has travelled far and wide. Different divergent opinions are expressed on the form and style of Gitagovinda which is neither a pastoral or melodrama nor a strotra in praise but verily a lyrical kāvya composed in Oḍisi musical form to present the prevelent 'Yātra' form of ancient Orissa.

However Gitagovinda is really a great poetry under this kāvya catagory. It is divided into twelve cantos containing twenty four songs. There is a great controversy over the number of verses it contains such as 72 in 'Arthgovinda', 92 in Sarvāṅga Sundāri Tikā, 113 in Rasikapriyā Tikā of Gitagovinda and 62 in a palm leaf manuscripts, containing only verses of this kāvya which belongs to pandit Trilochan Das of Bhubaneswar. But the number of verses may be fixed at 75 as mentioned in the colophon of Gītasītavallabha Mahākāvyam by the poet Sitikantha.⁹

Except songs number one and ten which contain ten and five stanzas respectively all the others are divided into eight stanzas for which it is called 'Astāpad!'. The songs are arranged by Rāga and Tāla which are eleven and four respectively. They are—

Ragas—Mālāva, Gujjari, Vasanta, Varādi, Deśi-varādi, Ramakeri, Gundakri, Deśākhyā, Karnāta, Vibhāsa and Bhairava.

Talas—Rupaka, Ekatāli, Yati and Aṣtatāla.

The topics and names of the cantos are :—(1) Sāmoda-dāmodara, (2) Akleśakeśava, (3) Mugdhamadhūsudana, (4) Snigdhamadhūsudana, (5) Sākāṅkṣapundarika-Abhisarika-varnana (6) Sotkanathavaikuntha-Vāsakasajjā-varnana (7) Nāgaranārāyaṇa-Vipralabdā-varnana. (8) Vijayalakṣmipati-Khanditā-varnana, (9) Mugdhamukunda-Kalahāntarītā-varnana, (10) Chaturachaturbhūja-Mānini-varnana (11) Sānāgovinda-Rādhikāmilana-varnana and (12) Suprītapītāmbhar-Svādhīnabhatṛkā-varnana.

The work has tremendous influence over the poets of India and especially both Sanskrit and Oriya poets of Orissa through the ages.

2. Abhinava Gītagovinda Mahākāvyaṃ by Kavi-chandra Ray Divakar Mishra¹⁰ is perhaps the second work in this field the authorship of which is attributed in the name of his patron Gajapati Purusottama Deva (1466-1497-AD)¹¹. This Mahākāvya based on the divine love of Sri Rādhā and Srikrṣṇa is divided into ten cantos and contains 150 verses in different metres and 72 songs composed in 58 rāgas. The songs contain four stanzas and a group of seven songs form a canto. The first and the last canto have eight songs each. This is a complete work containing ten cantos under different names as noted below :—

(1) Virahiṇi varnane Vidhurarādha (2) Nāyikā-bhilāsa Varnane Sotkantha-Vaikuntha, (3) Abhisārikā Varnane Muditarādha (4) Kalahāntarītā Varnane Mugdharādha (5) Vipralabdā Varnane Vidagdhamādhava (6) Vāsakasajjā Varnane Samkṣhubdharādha (7) Khanditā Varnane Vilakṣarādha (8) Mānini Varnane Sotkantha Vaikuntha (9) Proṣitabhatṛkā Varnane Anukūlarādha and (10) Śvādhīnabhatṛkā Varnane Nandamukunda.

The author has borrowed seven Rāgas from Gītagovinda and in addition has used 51 new Rāgas in his work. They are arranged alphabetically as follows :—

Amrapanchama, Abhiri, Kakubha, Karnātavaṅgāla, Kalahaṃsa, Kalyāṇanāta, Kamboji, Kurunji, Kedaragauda, Kolāhala, Gāndhāra, Gaudi, Ghantarava, Chintadeśi, Chhāyānāta, Todi, Deepaka, Deshi, Dhanasi, Natanārāyana, Nādarāmakeri, Nārāyan-Deśākhyā, Nārāyani Gauda, Puravi,

10. Bharatamṛta Mahakavya-canto—27 (OSM-Mss No L- 68)

11. Abhinava Gītagovinda Mahakavya-canto-I-Verse-5

(OSM-Mss-No.L-211)

Bhinnaṣadja Mallār, Māru-Dhanāsi Mālvagauda, Malasi, Mukhavari, Revagupti, Lalita, Vaṅgāla, Vangala-Gauda, Vahuli, Velāvali, Śamkarābharāṇa, Suddha-Nāta, Suddha-varādi, Suddhavaṅgāla, Sri, Sāma-varadi, Sālank-Nāta, Soma, Saurāṣṭra-Gujjari & Hindola. There is no mention of the names of Tālas for the songs.

Being inspired by the literary trend of the age the royal poet Nārāyaṇa Bhaṇja composed this “Rukminipariṇaya Mahākāvyaṃ. Though the subject matter is different from Gitagovinda, his composition bears unmistakable influence of the great predecessors. Instead of depicting the Sri Rādhā and Srikrṣṇa the poet has narrated the marriage of Srikrṣṇa and Rukmiṇī.

Source of the story :

The story of Rukmiṇī the chief queen of Srikrṣṇa has been elaborately described in Purāṇas^{1 2} as follows :—

“Rukmini a daughter of Bhismak and known as Vaidarbhi married to Kṛṣṇa according to Gāndharva (Rakṣasa) form, when she came to know of the proposal of her eldest brother Rukmi to give her in marriage to Chaidya, she sent a letter through a Brāhmaṇa to Kṛṣṇa showing her unflicking devotion to him and requesting that she might be carried off when she would be on her way to the Devi temple on the day prior to the wedding as was the custom. That day she had her bath and decked herself with two clothes and many jewels. Her anxiety at not having heard from kṛṣṇa was mounting when the Brāhmaṇa came to tell her that Kṛṣṇa would do the needful. Citizens were also in favour of for her marriage with kṛṣṇa. Well guarded

12, (a) Srimabdhagavata-X·ch-52.55.

(b) Harivamsa-ch 87-88.

(c) Padmottarakhanda-ch-247-248

(d) Brahmanda-III-ch-71

guarded and accompanied by singing and dancing, Rukmiṇī entered the temple and prayed for kṛṣṇa's hand. After worshipping Indrani nearby she returned when kṛṣṇa carried her away in his Chariot. Seeing the party of Chaidya pursuing him, Rukmiṇī became nervous when kṛṣṇa consoled her. When Rukmi was about to be killed by kṛṣṇa she appealed to the Lord to spare him, Rama consoled her. The regular marriage and festivities followed"¹³. This is the theme basing on which 'Rukmiṇī Parīṇaya Mahākāvya' has been composed by the author Nārāyaṇa Bhaṇja Deva.

The narration of the cantos :—

At the outset the poet offers his benediction to the ten incarnations of Viṣṇu in the manner Jayadeva did in his Gitagovinda. He also as a mark of love and respect, mentioned the name of his father Govinda Bhaṇja in this canto. The poet has also not forgotten to mention the purpose of his composition to impress upon the readers his intentions

Then begins the theme with the birth story of Rukmiṇī the daughter of Bhismaka king of Kundinapura, charm and beauty in youthful vigours, Hence the canto is named as "Rukmiṇī Varṇanam".

In the second canto of 'Vaidarbhī Purvānūrāga' Rukmiṇī falls in love with Śrīkṛṣṇa, the king of Yadus merely basing on the oral praise of her companions. Understanding the sentiments of the love bound daughter king Bhismaka consulted his nearest relatives and friends about her marriage.

The third canto begins with the description of Kṛṣṇa's deep love towards Rukmiṇī who conveyed his love to her through a female messenger. The presence of Śrīkṛṣṇa messenger at Kundinapuri has been compared to the approach of the spring season after winter, which fills whole world

with joy. On the otherhand at Kundinapuri the king Bhiṣ-
maka has invited the Chedi king Śiśupāla for the wedding
of his daughter. Śiśupāla reaches Kundinapuri with a large
army of Chedi and Magadha accompanied by his vassal kings.
This canto has been appropriately named as 'Vivāhodyoga.

In the fourth canto message of Srikrṣṇa is delivered to
Rukminī who received it with abundant joy. The compa-
nions of Rukminī communicate the pangs of separation of
love stricken Rukminī to the messenger for which has been
named as "Dūta Saṁbhāṣaṇam."

The messenger on return narrates before Srikrṣṇa the
sad plight of lovesick Rukminī and the arrival of Śiśupāla at
Kundinapuri. Being very much impatient and dissatisfied
at the thought of her marriage with Śiśupāl, Rukminī sent a
Brāhmaṇa messenger to Srikrṣṇa imploring through him to
save her from this painful situation by secretly eloping
her from the temple of Girījā where she would go for offer-
ring her worship to the deity. This fifth canto has been aptly
called "Dvijadūta."

In the last canto it is described that Srikrṣṇa having
come to know about the sad condition of his beloved
Rukminī from the Brāhmaṇa messenger, makes his car ready
with fast running horses driven by Dārūka and proceeded
towards Kundinapuri. The female companions in the harem
were consoling Rukminī at the delaying return of the
Brāhmaṇa messenger.

Then coming to know all about Srikrṣṇa from the
messenger, Rukminī with her companions goes to the temple
of Ambikā. She pretends worshiping goddess for a long time.
In the mean while Srikrṣṇa suddenly arrived in the scene on
the car and eloped Rukminī defeating the army of Śiśupāla
and other kings on the way in a severe fight. Srikrṣṇa
married Rukminī in Gāndharva way in presence of his rela-

tives and friends. So this canto bearing the name of "Vivāha" concludes with a prayer to Srikr̥ṣṇa.

Critical note :

Following conventions of the Mahākāvya Rukminī Parīṇaya is styled as Mahākāvya, but with an omission of the division of cantos. It contains only six cantos instead of eight or more which is must in the Mahākāvya.¹³

Though the poet has adopted the original story of the Purāṇas in his Rukminī Parīṇaya, he has made certain innovations by deputing lady messenger from Srikr̥ṣṇa to Rukminī to strike a note of romanticism in his composition. The story of Rukminī Parīṇayan composed in Sanskrit in different regions of India in the form of Kāvya and Nāṭaka is a mere repetition of the theme but the Mahākāvya under discussion is an exception

The work contains 12 songs and 40 verses in all, composed in different rāgas and metres. There are two songs in each canto and each song has been divided into four stanzas like the 'Abhinava Gitagovinda Mahākāvyaṃ' for which the work may come under the category of 'Chatuspadi'¹⁴.

Following eleven rāgas have been used for different songs and they are arranged alphabetically indicating the number of cantos and Prabandhas in brackets (as C & P) against each.

- (1) Karṇāṭaka (C-2, P-10), (2) Kāmodi (C-1, P-2), (3) Gujjari (C-2, 4. P-4, 8), (4) Gauri (C-6, P-11), (5) Dakṣiṇāśrī (C-6, P-12), (6) Deśākhyā (C-2 P-3), (7) Bhairava (C-5, P-9), (8) Varādi (C-3, P-6), (9) Vāsanta (C-4, P-7), (10) Mālava (C-3, P-5), (11) Mālavagauḍa (C-1, P-1).

13. Sahitya Darpana-ch.-VI—302.

14. Chhandomanjari-ch.-I—4.

It is worthy to be noted that poet Nārāyaṇa Bhaṇja has successfully used three new rāgas viz Kāmodī, Gaurī and Dakṣiṇa which are not found in the works of his predecessors

The author has applied 19 metres for the forty verses as alphabetically noted below :—

(i) Anustup (Verses-15, 20, 31) (ii) Aryagiti (Verse-23), (iii) Indrabajrā (Verses-14, 34) (iv) Upajāti (verse-21, 22) (v) Upendrabajrā (Verse-10, 17, 24, 29) (vi) Drutavilambita (Verse-16), (vii) Puṣṭitagrā (Verse-9, 30), (viii) Prthvi (Verse-27), (ix) Manjubhaṣiṇi (Verse-36), (x) Mandākrāntā (Verse-8), (xi) Mālīni (Verse-35), (xii) Rathoddhatā (verse-40) (xiii) Vamsasthāvila (verses 5, 12), (xiv) Vasantatilaka (verses-3, 7, 18, 19, 28, 32), (xv) Sardulavikridita (verses-1, 2, 33, 38, 39), (xvi) Salīni (verse-37), (xvii) Sikharīni (verses-6, 25), (xviii) Sundarī (verses-4, 11, 26) and (xix) Harīni (verse-13).

The unearthly beauty of Rukminī, the love pangs of the lover and beloved, the description of the marvel of nature, the procession of the Kings to the Bhismakapuri for the hand of Rukminī have been given life in the narration of the Royal poet Nārāyaṇa Bhaṇja. The verses and songs are composed in ornamental language with a simple elegant style.

The author hereby expresses the limitation of his pen to describe the heavenly charm and grace of Rukminī—

किं वर्यतामियमहो मनुजेन पद्मा
मर्त्यावतार सुलभापि गुणैकराशिः ।
कल्पावनीरुहवितोर्णसमस्तकामो
यस्याः कटाक्षमभिवाञ्छति वासवोऽपि ॥¹⁵

In the following verse the poet has depicted the natural sentiment of a love sick young girl through the female messenger of Srikr̥ṣṇa—

सखीसमाजे भवदीयरूपं
विलिख्य भूमौ हृदये च बाला
जपन्त्यपि त्वामतिचित्रमेत—
दनङ्गतः कातरतामुपैति ॥¹⁶

The entry of Sisupal the king of Chedis, with a vast army, in to the Kundinipuri has been described in the ornamental language—

मकरमुखजल परिसंकुलजलधिजलमतिकुलकम् ।
प्रलयसमयसमुद्यतं किमु भवनसंहतिमूलकम् ॥ २ ॥
सकलपरिसरसरसरसमरनगरवरमपि कुण्डिनम् ।
पूरयन्त्यनुरागवद्धितनृपतिसुकृतं मण्डनम् ॥ ३ ॥¹⁷

The author expresses his views about the composition of this Mahākāvya in the following verses—

भुवि यद्यपि सन्ति भूरयः
कवयो विश्ववचां विभूतयः ।
तदपीष्टरमापतिस्तुते—
मुखरत्वं मम सहातां बुधैः ॥¹⁸

× × ×

श्रीकृष्णस्य गुणानुकीर्तनसुधापानाय लोलःत्मना
कंसारेरनुरूपचेष्टितमपि त्यक्त्वा विवेकक्षयात् ।
धीरा काव्यमिदं मया पदकृतैतत्क्षम्यतां रुक्मिणी—
श्रीकृष्ण-प्रणयप्रबन्धचरितं नारायणोर्वीभृता ॥¹⁹

16. R. P. M.—Canto-v-verse-24

17. R. P. M.—Canto-III-Prabandha-6

18. R. P. M.—Canto-I-verse--4

19. R. P. M.—Canto-VI-verse-39

Editorial Note—

This piece of work has been edited with the help of a single worm eaten and badly broken manuscript from which certain lines and letters are obliterated. Attempts have been made to reconstruct those words and lines in congruous with the continuity of thought. At places alterations and additions have been made in the text and these have been mentioned in the foot note to acquaint the reader with the original script. In spite of the additions and alterations suggested it can not be gain said that the original is free from all faults.

I at the conclusion conjoin with the poet in expressing the hope that the learned will accept the contents of this Mahakavya with its virtues and vices :—

स्वं स्वभावमपहातुमक्षमा
दोषयन्ति गुणमप्यहो जनाः ।
मत्कृतौ पुनरसारसारतां
शोधयन्तु सुधियो गुणग्रहाः ॥²⁰

Bhagaban Panda
Editor

15. 3. 74

विषयानुक्रमणिका

सर्गः	विषयः	पत्रम्
प्रथमः	रुक्मिणीवर्णनम्	१
द्वितीयः	वैदर्भी-पूर्वानुरागः	४
तृतीयः	विवाहोद्योगः	६
चतुर्थः	दूतीसम्भाषणम्	८
पञ्चमः	द्विजदूतः	१२
षष्ठः	विवाहः	१५

रुक्मिणीपरिणयमहाकाव्यम्

ओं नमः श्रीरुक्मिणीवल्लभाय

प्रथमः सर्गः

वेदभ्यां रुचिरावरोधमुदशीमन्तः स्फुरन्त्या^१ शनैः —
रुद्राहोत्सव^२ पूर्वमीश^३ गृहिणीमभ्यर्चयन्त्या बहिः ॥
दूरे दारुकसारथो रथवरे तिष्ठन्नरिप्रान्तकः
साकूतं कुतुकीकटाक्षविजिता जीयान्क्षणां^४ लक्षितः ॥ १ ॥

क्रान्तिः पञ्चशरं गतिः करिवरं गम्भीरता सागरं
धैर्यं मेरुमहाधरं सहनता शेषं भुजङ्गेश्वरम् ।
एकं यं सकलाः परस्परमिव स्पृह्यालवः सद्गुणी
भेजुः स क्षितिगो वभूव विजयी गोविन्दमञ्जामिधः^५ ॥ २ ॥

तस्यात्मजः सकल-भूपशिरःकिरीट —
रत्नानुरञ्जितपदस्य महाशयस्य ।
नारायणो वितनुते नृपमण्डलेशः
श्रीकान्तभीष्मकसुता प्रणयप्रबन्धम् ॥ ३ ॥

भुवि यद्यपि सन्ति भूरयः कवयो विश्ववचो विभूतयः ।
तदपीष्ट^६ रमापतिमनुतेर्मुखरत्वं मम सह्यतां बुधैः ॥ ४ ॥

-
१. सुदृशीमन्तस्फुरन्त्या । (मूलपाठः)
 २. शनैरुवाहोत्सव (मूलपाठः)
 ३. पूर्वमीश (मूलपाठः)
 ४. कटाक्षवि.....जीयान्क्षणां (मूलपाठः)
 ५. गोविन्दमञ्जामिधः (मूलपाठः)
 ६. तदपीष्ट (मूलपाठः)

प्रथमः प्रबन्धः

(मालवगौडारागेण गीयते)

श्रुतिनिकरोद्धृत^१ मीनवराकृति-भूवृत्ति-कूर्मशरीरम् ।
सज्जिलान्तरगतजगतिरक्षण कोलवपुषमतिवीरम् ॥ १ ॥

सेवे हरिमहमीशमुदारम् ।

भजतामभिमतदानसुरद्रुममसुरारण्यकुठारम् ॥

॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

दितिसुतनिग्रहनरहरिविग्रह छलवृत्त^२ वनिकृतगर्वम् ।
हैहयपतिकृतपितृवधशोधननिःक्षत्रियकृतसर्वम् ॥ २ ॥

जगदपकारकदशमुखमारक हनहतरविसुतरामम् ।
मुखविधि^३ हिंसकवेदविनिन्दकमव्ययमतजितकामम्^४ ॥ ३ ॥

खरकरवालक यवनविदारक कल्कितनृं श्रुतिनीतम् ।
पिव सुधया तुलितं रसविज्जन नारापणनृपगीतम् ॥ ४ ॥

महोग्रकंसादिविनाशकारिणे
महामराक्रान्तधरार्त्तिहारिणे ।
भजज्जनानां दुरितौघदारिणे
नमोऽस्तु ते^५ केशवशेषशायिने ॥ ५ ॥

वभूव दम्भापालः प्रबलमहिमा भीष्मक इति
प्रसिद्धः सिद्धनामपि समितिषु^६ श्लाघ्यचरितः ।
भजन्ती यं कान्तं भुवि दिवि यथा कुण्डिनपुरो
जहासोच्चैः सौधादिवमपि^७ सनाथां भववता ॥ ६ ॥

1. श्रुतिनिकरोद्धृति । (मूलपाठः)
2. छलवृत्त । (मूलपाठः)
3. मुखविधि । (मूलपाठः)
4. मद्भयमतजित कामं । (मूलपाठः)
5. नमोस्तु । (मूलपाठः)
6. समितिसु (मूलपाठः)
7. सौधादिवमपि (मूलपाठः)

द्वितीयः प्रबन्धः

(कामोदीरागेण गीयते)

कुटिलासितकच¹लज्जितचमरी तिलकुसुमाकृतिनासा ।

वदनामृतकिरणेन जयन्ती सकलपरापरभासा ॥ १ ॥

सुतनु रुक्मिण्यजनि²तनूजा ।

तस्मादवनिपुरन्दरतोऽस्त्रिलविबुधैरपिकृतपूजा ॥

॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

करपल्लवजितविपरीततारुणकमला परभृतनादा ।

घनपरिमण्डलकुचकलशान्तररोमावलिखिवादा ॥ २ ॥

हरिलोचनतनुमध्यमभागा पृथुरथ चरणनितम्बा ।

कदलीतरुचिरोरुमनोज्ञा नखविधुरितविधुविम्बा ॥ ३ ॥

विधिना बहुयतताखिलसारैरियमबला किल चक्रे ।

मणति मुदा विबुधा वदतेदं नारायणनृपशक्रे ॥ ४ ॥

किं वर्यतामियमहो मनुजेन पद्मा

मर्त्यावतारसुलभापि गुणैकराशिः ।

कल्पावनीरुहवितीर्णसमस्तकामो

यस्याः कटाक्षमभिवोञ्छति वासवोऽपि ॥ ७ ॥

इति श्रीमञ्जवंशावतंस-कंसारिचरणाम्बुज³मधुकर

नारायणदेवकृतौ रुक्मिणीपरिणये महाकाव्ये

रुक्मिणीवर्णनं नाम प्रथमः सर्गः ।

1. कुटिलाशितकच (मूलपाठः)

2. रुक्मिण्यजनि । (मूलपाठः)

3. कसरीचरम्बुज । (मूलपाठः)

द्वितीयः सर्गः

शस्त्रागारं मदननृपतेर्मोहनं कर्म यूनां
लावण्याम्भोनिधिरभिनवालाङ्कृतिः^१ सुन्दरीणाम् ।
तारुण्यस्य कपटमहिमा कापि भासा भवन्ती
शुश्रावाथ^२ यदुपतिगुणग्राममेषा सखीभ्यः ॥ ८ ॥

तृतीयः प्रबन्धः

(देशाख्यरागेण गीयते)

तदितरतरुणनृपानवमनुते ।
मुररिपुगुणपरिचयमतितनुते ॥ १ ॥
रुक्मिणी तदवधि नृपतनुजा ॥
॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

विलिखितवपुरपि सपदि तदीयम् ।
पश्यति निरुपमरुचि सपदीयम् ॥ २ ॥

परनगरागत^३मतिथिमुदारम् ।
पृच्छति हरिचरितं प्रतिवारम् ॥ ३ ॥

भञ्जमनुजपति रसभणनेन ।
हरिरुदयतु हृदि सुचिरमनेन ॥ ४ ॥

इति नृपतिलकसुताचरित्रं
चरमुखतः श्रवणातिथिविधाय ।
परिणयसमयं निरीक्ष्य तस्या
वरमनुरूपमियेष कुण्डनेशः ॥ ६ ॥

-
१. अभिनवालाङ्कृतिः । (मूलपाठः)
 २. सुशिरोथा । (मूलपाठः)
 ३. परनरागत (मूलपाठः)

ततो नृपानेष विदर्भराजः
सुतानुरुपान् गुणतोऽनवेक्ष्य ।
कृताञ्जलिं बन्धुसमाजमध्ये
सुतं तदा रुक्मिणमित्युवाच ॥ १० ॥

चतुर्थः प्रबन्धः

(गुज्जरीरागेण गीयते)

विगलितशैशववेशा । तरुणे^१ मगोचरमेषा ।
यातवतीतमध्या । कुसुमशराशुगबध्या ॥ १ ॥
सम्प्रति तव भगिनीयम् । वहति वपुः कमनीयम् ।
कथय नृपं रमणीयम् । वरतरुणी वरणीयम् ॥
॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

सुजनविवेचनवन्तः । परिकलयन्तु भवन्तः ॥
वीरं कुलजकुमारम् । जामातरमवतारम्^२ ॥ २ ॥
मुरवैरिणि कृतरागा । तदितरभूपविरागा ।
भवति मृगीनयनेयम् । तदुचितमेव विधेयम् ॥ ३ ॥
हरिगुणकाननकीरे । नारायणनृपवीरे ।
भणति मनो यतनीयम् । सुजन मुदा पठनीयम् ॥ ४ ॥

यदुनन्दनजातवेदसः

श्रवणात्तप्तहृदेव रुक्मणः ।

तरसा मुरसूदनद्विषः

शिशुपालाम्भसि मज्जनं दधे ॥ ११ ॥

इति श्रीमञ्जवंशावतंसर्कसारिचरणाम्बुजमधुकर—

नारायणदेवकृतौ रुक्मिणीपरिणये महाकाव्ये^३

वैदर्भीपूर्वानुरागो नाम द्वितीयः सर्गः ।

1. तरुणि (मूलपाठः)

2. यामातरमवित्त्वारं । (मूलपाठः)

3. महाकावे (मूलपाठः)

तृतीयः सर्गः

अथ प्रविश्य श्रवणाध्वनान्तरं
मनो मुनीनामपि कुर्वतो वशम् ।
गुणान् विदभेन्द्रसुतासुखालया—
नशुश्रवद्द्वारवती^१ पुरीपतिः ॥ १२ ॥

प्रहितममुना दूतीकृत्य प्रियां प्रति यन्मन-
स्तदपि न पुन प्रत्यावृत्तं ततः सुविचिन्तयन् ।
सुचिरघटने यूनोः शुचिमित्रांशुकयोर्मिथः
परमचतुरीं काचिदूतीमुवाच रहो हरिः ॥ १३ ॥

पञ्चमः प्रबन्धः

(मालवरागेण गीयते)

नयनपथि सकलदिशि वसति मम भाविनी ।
पुरत इव न तु सुरतगलितदिनयामिनी ॥ १ ॥
दूति मम मानसं हरति ननु रुक्मिणी ।
॥ ध्र वपदमिदम् ॥

किमपि यदि वदनमभिवदति मम सादरम् ।
स्फुरति नृपनन्दिनीचाटु वचनपरम्^२ ॥ २ ॥

मदनगरकदनमनुभवति मम हृदवशम् ।
तदपि विरहानलो दहति परिहृतरसम् ॥ ३ ॥

वउदपुरमनुजवर मणितमिति शोभनम् ।
शृणुत नवविरहि हरिकथितमतिगोपनम् ॥ ४ ॥

१. सुतासु.....ल.....न... श्रवत् । (मूलपाठः कीटदष्टः)

२. गडुवचनपरं (मूलपाठः)

प्रतिप्रतीकं क्रशिमा ममेति
प्रतिक्षपं लोचनयोरनिद्रा ।
प्रतिक्षणं सा भ्रमवोक्षिता मां
तदावयोः संघटनाय याहि ॥ १४ ॥

इत्याकर्ण्य वचो दूती तोषाय च मुरद्विषः ।
वसन्तश्रीरिव वनं कुण्डिनं प्रविवेश सा ॥ १५ ॥

अथ विदर्भमहीपतिरात्मनः
प्रियतया^१ तनयोद्वहनाय सः ।
मगधराजसहायसमुन्नतं
सहवरं शिशुपालमनाययत् ॥ १६ ॥

षष्ठः प्रबन्धः

(वराङ्गी रागेण गीयते)

कनकमयपञ्जरीसदृशरथकरिवाजिसंचयसज्जिता ।
चपलहयखुरधूलिधूमलवसनवल्लिविराजितो ॥ १ ॥
मगधनरपतिसैनिकाततिमिलितचेदिद्विपवाहिनी ।
विषयमनु^२चलिता रराज विदर्भमतिपरिणाहिनी ॥
॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

मकरमुखजलपरिसंकुलजलाधिजल^३मति कूलकम् ।
प्रलयसमयसमुद्धतं किमु भवनसंहतिमूलकम् ॥ २ ॥

सकलपरिसरसरसरसभरनगरवरमपि^४ कुण्डिनम् ।
पूरयन्त्यनुरागवर्द्धितनृपति-सुकृत-मण्डनम् ॥ ३ ॥

-
1. महीपतिरा.....यतया । (मूलपाठः क्रीटदष्टः)
 2. विषयमनु । (मूलपाठः)
 3. जलाधिजल । (मूलपाठः)
 4. सकल परिसर.....नगरवरमपि । (मूलपाठः क्रीटदष्टः)

वउदपुरजनकुमुदकानन-विमलतरसितभानुना^१ ।
भणितमिदमति-मञ्जुलं शृणु भञ्जनरपतिनाथुना ॥ ४ ॥

नृपो नृपः पश्यत पश्यतैष
विदर्भसुभ्र^२ करपीडनाय ।
द्रुतं समेतीति ससंभ्रमेण
जनेन सा मूरि पुरी समन्तात् ॥ १७ ॥

इति श्रीभञ्जवंशावतंसकंसारिचरणाम्बुज-मधुकर-
नारायणदेव-कृतौ रुक्मिणीपरिणये महाकाव्ये
विवाहोद्योगो नाम तृतीयः सर्गः ।

— — —

1. शितभानुना । (मूलपाठः)

2. विदर्भसुभ्र । (मूलपाठः)

चतुर्थः सर्गः

उद्दिश्य भीष्मकमहीपतिनन्दिनीं या
प्रस्थापिता भगवता हरिणादरेण ।
कन्यावरोधमुपसृत्य विदर्भसुभ्रु—
रुचे^१ तथाथ मधुराक्षरमायताक्षी ॥ १८ ॥

भूमिभृतां दुहितरः^२ कति नेह सन्ति
लावण्यसारसमुदायवती त्वमेव ।
यत्त्वां निधाय हृदये समयं निनिस्तो^३—
श्रित्तं हरेरपि हरस्यनुरागचक्रा ॥ १९ ॥

सप्तमः प्रबन्धः

(वसन्तरागेण गीयते)

सुमधुरकोकिलमधुकरकूजितमुखरितनगरवनान्तम् ।
प्रवशति तव विरहाकुलमतिशयमिममुपकुरु तव कान्तम् ॥ १ ॥
कुरु सखि न विकलमिह मधुकाले ।
यौवनभरमिममायतलोचनि मधुरिपुमनुसर बाले ॥
॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

मुकुलितकिंशुककुलरसालकेतवीसकलसुकान्तम् ।
मलयजधीर^४पवनमपि कलयति तव विरहे^५संदहन्तम् ॥ २ ॥
मधुरिपुरपि सखि मधुसमयं प्रति भयमुपयाति सखेदम् ।
ऋतमभिधेहि समयमनुपालय हरिहृदयं त्वदभेदम् ॥ ३ ॥

-
१. विदर्भसुभीरुचे (मूलपाठः)
 २. भूमिभृदुहीन्तरः (मूलपाठः)
 ३. ननुत्सो (मूलपाठः)
 ४. मलयजधार (मूलपाठः)
 ५. तविरहे (मूलपाठः)

मधुमथनेतरतरुणनवोत्तम सुन्दरमनोरथनीतम्^१ ।
 श्रवणपथं नर मधुरतरं जननुपनारायणनीतम् ॥ ४ ॥
 दूतीवचःसुखाम्भोधि नेमग्नं रुक्मिणीमनः ।
 कथमत्यन्तरं प्राप्य मुकुन्दानुग्रहप्लवम् ॥ २० ॥

निःस्वो निधोनामिव सा शुभाङ्गी
 निवृत्य दूती वचसांचयेन ।
 तामित्थमाह स्फुटलोध्रसीधु—
 लोभ^२ भ्रमदृष्टनिनादरम्यम् ॥ २१ ॥

अष्टमः प्रबन्धः

(गुज्जरी रागेण गीयते)

यदि वदसि मधुमथनहृदयगतमेव
 मामिह कथय किमनुवचनीयम् ।
 नृषित^३ जनवदनविलसमृतमुपविशति
 यदि किमिह^४ पुनरधिकयतनीयम् ॥ १ ॥
 सखि प्राणदानमपे कलय^५ न विलम्बम् ।
 विशति दमघोषजेन गरमिद—
 मुज्जितं रचय हरिचरणमवलम्बम् ॥
 ॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

चल मलयवनभरुति दहति मम
 हृदयमिदमसमशर^६ कदनमनुवारम् ।
 अनुभवतु कति मधुरपिकनिकर—
 मिदमपि विरहदवदहन सविकारम् ॥ २ ॥

-
1. तरुण मनोरथनीतम् (पाठः कीटदृष्टः)
 2. ता लोभ । (पाठः कीटदृष्टः)
 3. नृषित (मूलपाठः)
 4. किमिह (मूलपाठः)
 5. प्राणदान कलय (पाठः कीटदृष्टः)
 6. हृदयमिदमसमशर (मूलपाठः)

यदृजनन नलिनमिव तपन^१ हरिमंवया
 मृदुतु मम हृदयसर्गमज्जम्^२ ।
 विरहकृतमनुभवति तदपि मयि
 मानसं सनतमिह किमुदयति वीजम् ॥ ३ ॥
 इति मदनकदनमति^३ विधुरनृपनन्दिनी—
 कविमणीवचनसमुदायम् ।
 मगानि नारायणाभिवन्द्यपतिशब्दं
 हरिरवतु मुजनममवायम् ॥ ४ ॥

अन्वेषयन्त्या मुरजित्प्रसादं
 स्वयं यन्मन्त्रं पुरतो ममासि ।
 अहो कृपातीर्यानिधेर्विधातु—
 गिरा न मार्गा^४ मयि पक्षपातः ॥ २२ ॥

इति श्रीमध्वंशावतंसकसारि^५-चरणाम्बुज-मधुकर
 नारायण-देवकृतौ कविमणीपरिणये महाकाव्ये
 द्वितीयसंभाषणं नाम चतुर्थः सर्गः ।

-
1. नलिनममितपन (मूलपाठः)
 2. हृदयसर्गमज्जम् (मूलपाठः)
 3. मदनकदनमती । (मूलपाठः)
 4. न मार्चो (मूलपाठः)
 5. कसारि (मूलपाठः)

पञ्चमः सर्गः

भीष्मकतनयामेनां विनयवचनामृतेन सा च दूतो ।
गतवत्यथ हरिसन्निधिं^१ जगाद वचनं मनोरमं यूनाम् ॥ २३ ॥

नवमः प्रबन्धः

(भैरवीरागेण गीयते)

सा नवाशनिपात^२दुःसह विरहवेदनवातुला ।
घोर विषमिव दहति माधवमलयजद्रवमाकुला ॥ १ ॥
कुण्डिनाभिध नगरमगत्सा^३ च नयनपथं गता ।
मम भवानिव कुसुमसायक सायकावलिसंगता ।
॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

वहति मलयजमारुते विधुमण्डले नयनायनम् ।
याति निरवधि रोदि ते क्षिप्तमोहते^४ भवदाननम् ॥ २ ॥
तव तथा सह सङ्गमभृशमसमशर^५ शर संचये ।
यतते^६ मम पुनरश्रमेण यशोऽसुरान्तक लोकये ॥ ३ ॥
मणति यदुपतिपादसरसिजमधुकर मञ्जभूपतौ^७ ।
कुरुत हरिचरणं तरो भव यादसापति-सङ्गतौ^८ ॥ ४ ॥

सखीसमाजे भवदीयरूपं

विलिख्य भूमौ हृदये च बाला ।

जपन्त्यपि त्वामतिचित्रमेत—

दनङ्गतः कातरतामुपैति ॥ २४ ॥

-
१. सन्निधं । (मूलपाठः)
 २. सा.....वशनिपात । (मूलपाठः)
 ३. नगरमगमंसा । (मूलपाठः)
 ४. रोदितीक्ष्ण-क्षीणहते । (मूलपाठः)
 ५. भृशमशमशर । (मूलपाठः)
 ६. यतति । (मूलपाठः)
 ७. सरजिजमधु..... । (मूलपाठः कीदृष्टः)
 ८. संज्ञितौ । (मूलपाठः)

समं क्षौणीपालैर्मगधपतिमुख्यैरतितरां
निनादेनापूर्य्य गगनभुवनं दिक् च^१ सकलम् ।
प्रविष्टे चेदीनामथ परिवृते कुण्डिनपुरं
समानिन्ये दृतैर्हितनरपतीन भीष्मकनृपः ॥ २५ ॥

शुशुभे नरवाहिनीशतै—
नगरं सागरवन्नदीशतः ।
रुद्धे करिभिः परस्परं
मदमाघ्राय निषादिदुर्द्धरै ॥ २६ ॥

खुरक्षत^२ महीतलोद्धू तरजोवितानैर्हयाः
क्षरन्मदपयोमहासरसि सौख्यमापुर्जजाः^३ ।
असंख्यपटमन्दिरैर्द्ध्वलिताभवन्मेदिनी
लिलेह गगनाङ्गणं वसनवल्लिजित्का पुरो ॥ २७ ॥

अप्राप्य दैत्यमथनागमनप्रवृत्तिं
शोकान्तरैश्च दिवसान्तरिते^४ विवाहे ।
आहूय कञ्चन वयश्चतुरं द्विजातिं
दृतं विधाय निजगाद गदाग्रजाय ॥ २८ ॥

दशमः प्रबन्धः

(कर्णाटरागेण गीयते)

भुवनमनोहर तव गुणसागरपदमजनाय नितान्तम् ।
हृदयमदं वलते मम मानद कुपितमनोजकृतान्तम् ॥ १ ॥

विप्र हे मम वचसा कथयेदम् ।

मुरजितमनु मम जीवनदो भव न कुरु परिश्रमखेदम् ।

॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

-
१. मुख्यरदिक् च । (मूलपाठः कीटदष्टः)
 २. क्षत । (मूलपाठः कीटदष्टः)
 ३. सौख्यमापुर्जजाः । (मूलपाठः)
 ४. शोकान्तरैरिते । (मूलपाठः)

यदपि भवन्तमुमापतिपङ्कभं पुरुहूतपुरोगम् ।
 विबुधकदम्बकमपि लभते नहि तदपि सहे न वियोगम् ॥ २ ॥

प्रणतजनाखिलकामद केशव भवति^१ विलम्बं मेऽसहनम्^२ ।
 जीवनमपि शिशुपालभयाकुलमेति यमं सुखहीनम् ॥ ३ ॥

भणति मुदा नियुतत्रयमण्डलपतिनारायणभञ्जे ।
 कुरुत मनो विबुधा बुधवत्सलहरिचरणारुणकञ्जे ॥ ४ ॥

भक्तेति दानेति भयाकुलेत्थं
 कृपा मयि स्याद्यदि ते विशाला^३ ।
 बहिश्चरन्तों गिरिजाचर्चनाथं
 मां श्येनवत्स्वीकुरु नाथ गुप्तः ॥ २६ ॥

इति श्रीभञ्जवंशावतंसकंसारिचरणाम्बुजमधुकर-
 नारायणदेवकृतौ रुक्मिणीपरिणये महाकाव्ये
 द्विजदूतो नाम पञ्चमः सर्गः ।

-
१. प्रणतजाखिलकामदकेश भवति । (मूलपाठः)
 २. विलम्बं..... । (पाठः कीटदष्टः)
 ३. ते.....ला । (पाठः कीटदष्टः)

षष्ठः सर्गः

अथ नृपतिसुतागिरं^१ गृहीत्वा
यदुपति पत्तनमेत्य संभ्रमेण ।
विरहविमनसं^२ ददर्श कृष्णं
तदनु मिथो निजगाद वाचिकं तत् ॥ ३० ॥

श्रुत्वोदन्तं प्रियायाः स तं विस्मृत्य द्विजं ततः ।
स्यन्दनं योजयामास दारुकेण हयोत्तमै ॥ ३१ ॥

सम्पादितोरुणित^३ धामनि पांशुलाभ्यः^४
प्राचीमुखादुदितवत्यय शीतमानौ ।
दूते द्विजन्मनि विलम्बति राजपुत्रौ
का चद्विपन्नमनसां न्यगदद्वयस्या ॥ ३२ ॥

एकादशः प्रबन्धः

(गौरीरागेण गीयते)

मधुपवनेऽधिकमधुपविरोवे ।
वहति मनोहरसुललितभावे^५
सखि हे जीवनमवदयितासि मुरारे ॥ १ ॥
॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

दिहशिखावति^६ दहात शरीरम् ।
कुरु हृदयं विषदि दृतेधारम्^७ ॥ २ ॥

-
१. नृपसुतागिरं । (मूलपाठः)
 २. विमनं । (मूलपाठः)
 ३.पादिवा । (कीटदृष्टः)
 ४. पाशुलाभ्यः । (मूलपाठः)
 ५. वहति मनो । (पाठः कीटदृष्टः)
 ६. विहशिखावति । (मूलपाठः)
 ७. दृषिधारम् । (मूलपाठः)

उदयति विपदजिरे द्विजराजे ।

सखि रचय स्थितिमालिसमाज ॥ ३ ॥

नारायणनृभणितमुदारम् ।

वउदपुरनिखिलजनसुखसारम्^१ ॥ ४ ॥

न त्वामेष जहाति दीनसदयो मा कातरो भूयता—

मित्यालीवचनावसानसमये दूतं विलोक्यागतम् ।

शंसन्तं मधुसूदनस्य महतः शोकाणवादुत्थिता

तस्माद्भूरितरं ददौ धनमियं विप्राय नम्राकृतिः ॥ ३३ ॥

पूर्वाङ्गमुद्वाहिकदेशकृत्यं^२

प्रतोद्यमाणे शिशुपालभूपे ।

कुलाङ्गनाभिः कुलदेवतायाः

पूजार्थमेषागमदम्बिकायाः ॥ ३४ ॥

अतिचिरमुपचारैः पूजयित्वा भवानो

मुररिपुवपुवर्त्म प्रेक्ष्यमाणा कटाक्षैः ।

रथवरमधिरूढाकस्मिकं चक्रवाणि—

निजपुरमनुनिन्ये रुक्मिणीं रुक्मवर्णाम् ॥ ३५ ॥

अनिमन्त्रितागतमुरारिदर्शना—

न्मगधाधिपेन भयशङ्कितात्मना^३ ।

परिरक्षणाय नृपनन्दिनीमनु—

प्रहितं महद्वलमधावद्द्रुतम्^४ ॥ ३६ ॥

द्वादशः प्रबन्धः

(दक्षिणश्रीरागेण गीयते)

जहि परिवारय मारय धाव

समापय तस्करमेतमरे ।

-
1. वद...सु...रं । (पाठः कीटदष्टः)
 2. पूर्वाङ्गमुद्वाहकदे..... । (पाठः कीटदष्टः)
 3. भयशङ्कितं चेतसा । (मूलपाठः)
 4. नृप.....तम् । (पाठः कीटदष्टः)

हरति हि चेदिनां महीपतिमिति
 निनदाकुलमासीदजिरे ॥ १ ॥
 युयुधे तदा नृपसेनया ।
 हरिरपि रुक्मिणी पुरोगमया^१ ।
 ॥ ध्रुवपदमिदम् ॥

निहितमहागजहयनरशोणित—
 जनितनदीशतभयजनके ।
 हरिशरसंगरविमुखमहीपति
 विषमवपुः^२ स्थितशरशतके ॥ २ ॥

चकित सुरासुरनिकरच्युत
 कुसुमसमाकुलधरणीतले ।
 विशिखसमागम^३ जनितमहानज—
 कवचलसद्वपुरतिविमले ॥ ३ ॥

सुरगणसद्वतिजलधिसुतापति
 चरणसरोरुहमधुकरकृतिना^४ ।
 भणितमिदं^५ रिपुकुलकमलाकुल—
 विधुनारायणनरपतिना ॥ ४ ॥

कृत्वा मङ्गं भूभुजां शालकं^६ स्वं
 वैरूयेणाछिद्य केशान् बबन्ध ।
 भ्रातृस्नेहादश्रुमुख्यां प्रियायां
 कारूण्यान्धिस्तं स भूयो मुमोच ॥ ३७ ॥

-
1. रुक्मिपुरगमया । (मूलपाठः)
 2. महीपति.....वपुः । (मूलपाठः कीटदष्टः)
 3. विशि..... । (मूलपाठः कीटदष्टः)
 4. चरणसरो..... । (पाठः कीटदष्टः)
 5.दं । (मूलपाठः कीटदष्टः)
 6. शालकं । (मूलपाठः)

तमानीय^१ हरिर्वसन्यदुपुरे वैदर्भिः चन्ता हरन्^२
 ज्ञातीनां पुरतो जगाद चरितं यत्कुण्डिते वर्तितम् ।
 गान्धर्वेण करं निपीड्य विधिना रेमे तथाहर्निशं
 सानन्दो रमयावनारसदृशं तत्प्राप्तये जातया ॥ ३८ ॥

श्रोक्वणस्य गुणानुकीर्त्तनमुधापानायतोलात्मना
 कंसारेणुरूपचेष्टितमपि^३ त्यक्त्वा विवेकज्ञयात् ।
 धीरा काव्यमिदं मया यदकृतैतत्क्षम्यतां रुक्मिणी—
 श्रोक्वणप्रणयप्रबन्धचरितं नारायणोर्वीभृता^४ ॥ ३९ ॥

स्वं स्वभावमपहातुमक्षमा^५
 दोषयान्ति गुणमप्यहो जनाः^६ ।
 मत्कृतौ पुनरसारसारतां
 शोधयन्तु सुधियो गुणप्रहाः ॥ ४० ॥

इति श्रीमञ्जवशावतंसकंसारिचरणाम्बुजमधुकर—
 नारायणदेवकृतौ रुक्मिणीपरिणये महाकाव्ये
 विवाहो नाम षष्ठः सर्गः ।

-
१. तमानीय । (मूलपाठः)
 २. हरिर्व हरन् । (पाठः कीटदष्टः)
 ३. कंसारेणु रूपयोष्टितमपि (पाठः कीटदष्टः)
 ४. नारायणवीभृता । (मूलपाठः)
 ५. स्वभावमहान्तमक्षमा । (मूलपाठः)
 ६. गुणमप्यहो (कीटदष्टः)

रागसूची

रागनाम	प्रबन्धसंख्या	पत्रम्
कर्णाट	१०	१३
कामोदो	२	३
गुज्जरी	४, ८	५, १०
गौरी	११	१५
दक्षिणश्री	१२	१६
देशाख्य	३	४
मैरवी	५	१२
वराङ्गी	६	७
वसन्त	७	८
मालव	५	६
मालवगौड़ा	१	२

प्रबन्धानुक्रमणिका

प्रबन्धः	सर्ग प्रबन्धसंख्या	पत्रम्
कनकमयपञ्जरी	३।६	७
कुटिलासितकच	१।२	३
जहि परिवारय	६।१२	१६
तदितर तरुण	२।३	४
नयनपथि	३।४	६
भुवनमनोहर	४।१०	१३
मधुपवनेऽधिक	६।११	१५
यदि वदसि	४।८	१०
विगलित शैशव	३।४	५
श्रुति निकरोद्धृत	१।१	२
सानवाशनिपात	५।६	१२
सुमधुर कोकिल	४।७	८

श्लोकानुक्रमणिका

श्लोकाः	सर्गाङ्काः	पत्रम्	श्लोकाः	सर्गाङ्काः	पत्रम्
अतिचिरमुपचारै	६।३५	१६	नृपोनृपः पञ्चतः	३।१७	८
अथ नृपसुता	६।३०	१५	पूर्वाङ्ग मुद्राह	६।३४	१६
अथ प्रविश्य	१।२	६	प्रतिप्रतीकं	३।१४	७
अथ विदर्भ	३।१६	७	प्रहितमनुना	३।१३	६
अनिमन्त्रितागत	६।३६	१६	भक्तेति दीनेति	५।२६	१४
अन्वेषयन्त्या	४।२२	११	मोक्षकतनया	५।२३	१२
अप्राप्यदैत्यमयन	५।२८	१३	भुवि यद्यपि	१।४	६
इति नृपतिलक	२।६	४	भूमिभृता दु हतर	४।१६	६
इत्याकर्ण्यवचो	३।१५	७	महोप्रकंसादे	१।५	२
उद्दिश्य भीष्मक	४।१८	६	यदुनन्दन जातवेदस	२।११	५
कान्तिः पञ्चशरं	१।२	१	वभूवद्भामपाल	१।६	२
किं वार्यता मेय	१।७	३	वैदर्भ्या रुचिरावरोध	१।१	१
कृत्वा भङ्गं	६।३७	१७	शस्त्रागारं मदन	२।८	४
खुरक्षत	५।२७	१३	शशुभे नर	५।२६	१३
ततो नृपानेष	२।१०	५	श्रीकृष्णस्य गुण	६।३६	१८
तामानीय हरि	६।३८	१८	श्रुत्वोदन्तं	६।३१	१५
तस्यात्मज सकल	१।३	१	सखी समाजे	५।२४	१२
दूतोवच	४।२०	१०	समं क्षोणीपालौ	५।२५	१३
नत्वामेष जहाति	६।३३	१६	सम्पादिता	६।३२	१५
निःस्वो निधिना	४।२१	१०	स्वं स्वभावमपहातु	६।४०	१८

BOOKS AND PAPERS REFERRED IN INTRODUCTION

Books

1. Prachina Utkala (Oriya) Jagabandhu Singh.
2. Bhanja Vamsanucharita (Oriya) Maguni Dasa
3. Sahitya Darpana Kaviraja Viswanath Mohapatra
4. Chhandomanjari Ganga Das
5. Kapila Samhita A Puranic Work written in Orissa Raghunath Rath
6. Natya Manorama
7. Orissa Feudatory States
8. A History of Orissa. Vol-II Dr. Nabin Kumar Sahoo
9. The Purana Index—Vol-III
10. Imperial Gazetteer of India—Vol-VII

Journals and Reports

11. Orissa Historial Research Journal Vol-IV No. 3 & 4
12. Orissa Historical Research Journal Vol-IX No. 3 & 4
13. Monorama (Sanskrit) 1965 5—1
14. List of title holders—India Govt. letter

Manuscripts

15. Bharatamrita Mahakavya—(Mss. No. 113 & 114)
Kavichandra Divakar Mishra
 16. Mukunda Vilasa Mahakavyam (Mss. No. 171 & 182)
Jatindra Raghuttama Tirtha
 17. Sivalilmrita Mahakavyam (Mss. No. 153)
—Pandit Nityanand.
 18. Gita Prakasha (Mss. Mus. No. 3 (o)
Krisna Das Badajena Mohapatra
 19. Sangita Kalpalata (Mss. Mus No. 3 (b)
Haladhar Misra
-

